

Människans plats i naturen — i skärningspunkten av vetenskap och livsåskådning

KERSTIN ANDERSSON

Fil. mag. Kerstin Andersson är doktorand i etik vid Teologiska institutionen, Uppsala universitet. Hon försvarar under hösten 2007 sin doktorsavhandling Människan, naturen och Gud. En studie av miljöetiken i nutida kristen teologi.

Intelligent design har under de senaste åren givits ett stort utrymme i massmedia och populärvetenskap vad gäller ett religiöst förhållningssätt till vetenskap och människans relation till naturen. Enligt min mening har den massmediala debatten givit en onyanserad bild där man inte har gjort rättvisa åt den mångfald av tolkningar som har bearbetat människans plats i naturen utifrån ett livsåskådningsperspektiv.

Intelligent design är en rörelse som bland annat hävdar att de naturvetenskapliga teorierna om livets uppkomst kommer att förändras samt att människan ses som skapelsens krona. Intelligent design avvisar evolutionsteorin för att istället hävda att det finns en intelligent konstruktör som givit upphov till världen. Intelligent design gör anspråk på att vara vetenskapliga. De får dock ingen erkänsla från vetenskapssamhället. Kritiker kallar intelligent design för pseudo-vetenskap och vill bringa den religiösa, kreationistiska grunden i dagen, något som de själva vill tona ned.

Jag skulle vilja lyfta fram några exempel på kontrasterande sätt att närma sig och reflektera över människans plats i naturen från ett livsåskådningsperspektiv. Frågan om förhållandet mellan religion och vetenskap bearbetas ur en annan infallsvinkel i teologisk miljöetik. I teologisk miljöetik möter vi ett förhållningssätt där man låter naturvetenskapen befrukta livsåskådningen.

Teologiska miljöetiker har under de senaste årtiondena tagit till sig den kritik som religiösa idéer fått angående en negativ syn på naturen, som man menar har bidragit till miljökrisen. De

har även börjat reflektera över religionens roll i miljöförstörelsen. De har alltså reagerat dels på den kritik som riktat sig mot de religiösa tankegodsen, dels på själva miljökrisen.

Jag skall ge tre konkreta exempel på teologer, nämligen den nordamerikanske protestantiske teologen Larry Rasmussen, den latinamerikanske katolske befrielse-teologen Leonardo Boff och den nordamerikanska feministteologen Rosemary Radford Ruether. De har från skilda utgångspunkter reflekterat över människans plats i naturen och hennes ansvar för naturen, och ur detta kan en fruktbar miljöetik rekonstrueras. Med Rasmussen, Boff och Ruether avser jag att synliggöra ett annat perspektiv än det som intelligent design erbjuder samt peka på några avgörande skillnader.

Vad ska vi överhuvud med religionen till när vi diskuterar miljöfrågor? Religionen har ju fått kritik för att vara en av anledningarna till människans dåliga relation till naturen. Ruether motiverar det med att religionerna, då de innehåller en livsåskådning samt för fram moraliska värden, kommer att spela en central roll när vi skall ändra gamla miljöfientliga livsåskådningar. Hon är övertygad om att världsreligionerna har kapacitet till att leda oss i strävan efter en miljövänlig livsstil. En religion kan få människor att känna engagemang för jorden genom att förmedla en hållning av medkänsla, aktning och kärlek inför naturen. Religioner och livsåskådningar kan göra moraliska anspråk på människan, hon kan bli moraliskt motiverad och då förväntas handla i enlighet med det, i det här fallet att försöka verka för ett miljövänligt samhälle.¹

Religion och vetenskap

Intelligent design menar att teorierna om livets uppkomst bara är en tidens tydning som kommer att omarbetas. Bland annat förkastas evolutions-teorin. Hos de teologiska miljöetikerna Rasmussen, Boff och Ruether möter vi en helt divergerande syn på evolutionsteorin. Naturvetenskapliga teorier blir här beståndsdelar i den livsåskådning som de bygger.

Rasmussen tar till sig Big bang-teorin och låter den vara utgångspunkten för att ur ett livsåskådningsperspektiv förklara hur nära allt som lever hör samman. Människan är en del av naturen och är beroende av den. Vi delar samma ursprung, vi är gjorda av samma material som slungades ut ur en explosion för miljarder år sedan. Från denna grund lyfter Rasmussen fram motivationen för etiken: eftersom vi alla hör nära samman har människan också ansvar för allt levande. Rasmussen låter även evolutions-teorin rymmas i livsåskådningen. Evolutionsteorin är, liksom Big bang-teorin, ett exempel som visar vårt släktskap med andra arter och hur allt som existerar hänger ihop.² Naturens sätt att fungera låter Rasmussen bli etiskt vägledande vad beträffar naturens system att återanvända. Naturen återanvänder, sopor blir till mat. I naturen används allt om och om igen. Härav drar han slutsatsen att vi inte ska bruka sådant som inte är förnyelsebart. Naturens återvinningssystem är föredömligt och normativt för människan.³ Rasmussen håller före en religiös tolkning av tillvaron och menar att naturen är skapad av Gud, att den är värdefull och föremål för Guds omsorg.⁴

Boff låter sin livsåskådning inspireras av holistiska tankar sprungna ur den ekologiska vetenskapen. Tillvaron greppas som en helhet. Världen är en enhet och därav följer att naturen

och människan hör samman. Holismen innebär uppfattningen att allting hänger samman, där de olika delarna bildar en helhet, där helhet är mer än bara summan av delarna. När tillvaron får ett helhetsperspektiv står människan inte längre utanför naturen, hon blir en del av den. Inom ekologin framhålls även att allt som finns vävs samman genom relationer. Relationerna bygger på samspel. Det här relationsnätet blottlägger att allting står i beroende till allt annat. Det är en tanke som Boff framhåller då han tolkar tillvaron och människans plats i naturen. Samtidigt djupnar människans relation till naturen i ett livsåskådningsperspektiv hos Boff, där naturen öppnar sig i en mötesplats med Gud. Han ser Gud som närvarande i naturen.⁵

Ruether inkorporerar begreppet Gaia i sin religiösa begreppsapparat. Biologerna Lynn Margulis och James Lovelock använder benämningen Gaia för att visa jorden som en levande organism. Det här influerar Ruether när hon beskriver människans plats i naturen. Då hela planeten är en levande organism följer att människan är en outbrytbar del av detta. Vi kan således inte höja oss ovanför naturen. Denna bild berikar Ruether med en andlig dimension och låter Gaia bli en levande och helig enhet. I båda bilderna framhålls allt levande som beroende av varandra. Insikten om människans beroende tjänar som moralisk motivation när det kan få människan att känna medlidande och samarbeta med naturen istället för att förstöra den. Så kombinerar Ruether vetenskapens kunskaper med andlighet.⁶

Människans plats i naturen

Människan är skapelsens krona enligt intelligent design. En av de bärande idéerna hos de teologiska miljöetikerna Rasmussen, Boff respektive Ruether är att människan har att tråda tillbaka

¹ Rosemary Radford Ruether, *Integrating Ecofeminism, Globalization, and World Religions* (Maryland: Rowman & Littlefield, 2005), 47, 80 f.

² Larry Rasmussen, *Earth Community Earth Ethics* (Maryknoll: Orbis, 1996), 262–265.

³ Rasmussen, *Earth Community Earth Ethics*, 114.

⁴ Bruce C. Birch och Larry Rasmussen, *The Predicament of the Prosperous* (Philadelphia: Westminster, 1978), 118 f.

⁵ Leonardo Boff, *Cry of the Earth, Cry of the Poor* (Maryknoll: Orbis, 1997), 31, 41 f, 142 f. Leonardo Boff, *Ecology & Liberation. A New Paradigm* (Maryknoll: Orbis, 1995), 39 f, 86, 9.

⁶ Rosemary Radford Ruether, *Gaia & God. An Ecofeminist Theology of Earth Healing* (New York: HarperCollins, 1992), 1, 56 f.

från sin framskjutna plats i tillvaron, en helt motsatt tanke alltså.

Rasmussen vill inte se människans herravälde över naturen utan framhåller henne som en del av naturen. Den etiska slutsatsen av detta blir att människan måste begränsa sig.⁷ Trots det finns det något alldeles särskilt med just människan, hon är nämligen en moralisk varelse och har ett ansvar. Människan har visserligen en särprägel gentemot andra arter genom sin förmåga till självmedvetande, förnuft, frihet och andlighet. Vidare har vi en moralisk kapacitet och vi är moraliskt ansvariga för våra handlingar inför Gud, enligt Rasmussen. Men dessa egenskaper utgör inget argument för människan att höja sig ovanför naturen. Detta är ett av naturens uttrycks sätt, det ryms inom naturens ordning och inte utanför.⁸ Vårt medvetande är ett resultat av den hjärna och det nervsystem vi har. Detta mänskliga särdrag kan istället användas till ansvar, vördnad och att förstå hur nära vi hör samman med naturen. Men är då människan Guds avbild? Rasmussen menar att människan är en avbild, men en begränsad avbild av Gud. Alla varelser ger uttryck för Gud och fungerar som pusselbitar för att gemensamt forma avbilden.⁹ Rasmussen låter vetenskapen hjälpa honom med att placera människan i världen. Människan trädde sent in i en värld som redan fungerade. Människan har inte bidragit mycket till andra levande varelsers fortlevnad, men människan är ytterst beroende av omvärlden för sin överlevnad. Han påpekar att människan är helt avhängig ekosystemen men bidrar inte själv med något. För jordens vidkommande är människan den mest hotfulla av alla arter.¹⁰ Ett religiöst motiv som lägger band på människoarten är tanken att jorden inte tillhör människan utan att den tillhör Gud. I Rasmussens moraliska sfär

räknas inte bara människan, utan allt som lever. Det är fokuseringen på människan som är en starkt bidragande orsak till miljöproblemen. Det är inte endast kunskap om världen som är viktig när det gäller att komma tillrätta med miljöproblemen utan det är även den etiska reflektionen. Här har människan ansvar för att ta hänsyn till allt levande.¹¹

Vad gäller inställningen till naturvetenskapliga teorier och människans plats i naturen så är de tre teologiska miljöetikerna Rasmussen, Boff och Ruether i grova drag eniga vid en jämförelse med intelligent design. Men vad händer med människan efter döden? Här ska vi se att de tre miljöetikerna är olika djärva i sina revideringar av traditionella kristna troslärosatser.

Rasmussen och Boff gör vissa ändringar och menar att Gud befriar alla varelser, inte bara människan. Gud delar smärta och död med hela sin skapelse. Ingen lämnas utanför uppståndelsen, alla halas in och räddas. Hela skapelsen med människan, djuren och naturen, behöver Gud och den fulländning som följer.¹²

En stark omtolkning av traditionen läser vi hos Ruether. I hennes teologi erbjuds inte människan evigt liv, människan kommer inte att leva vidare i någon hinsides verklighet. Det mänskliga medvetandet är knutet till vår biologiska kropp, det är ett resultat av den hjärna och nervsystem vi har. Självmedvetenheten kommer inte att överleva vår kropp. Människan besitter ingen odödlig komponent som kan ta plats i paradiset. Människan kommer bara att fortleva genom att det biologiska materialet bryts ned och återanvänds i nya konstellationer. Den enda odödlighet som erbjuds henne är det eviga återvinnandet av materia och energi. Människan består av materia och det är hennes kropp som sätter begränsningar för hennes liv i och med att det upphör att fungera. Människan kommer inte att särskilja sig från andra livsformer genom att fortsätta sin existens efter döden. Människan har att förstå att

⁷ Birch och Rasmussen, *The Predicament of the Prosperous*, 120 f.

⁸ Rasmussen, *Earth Community Earth Ethics*, 32, 184. Bruce C. Birch och Larry Rasmussen, *Bible & Ethics in the Christian Life* (Minneapolis: Augsburg, 1989), 189.

⁹ Rasmussen, *Earth Community Earth Ethics*, 279 f.

¹⁰ Rasmussen, *Earth Community Earth Ethics*, 27 f, 102 f, 122, 167, 267.

¹¹ Rasmussen, *Earth Community Earth Ethics*, 17 f. Larry Rasmussen, *Moral Fragments and Moral Community. A Proposal for Church in Society* (Minneapolis: Fortress, 1993), 13. Birch och Rasmussen, *The Predicament of the Prosperous*, 182.

¹² Rasmussen, *Earth Community Earth Ethics*, 256. Boff, *Cry of the Earth, Cry of the Poor*, 83 f.

hon är dödlig och att hon delar de villkor och de begränsningar som livet medför med allt annat levande.¹³

När det gäller människans ansvar för naturen är det av yttersta vikt att bearbeta och reflektera över människans plats i naturen från en livsåskådningshorisont. Inom den akademiska religionsvetenskapen finns nutida teologiska miljöetiker såsom Rasmussen, Boff och Ruether, vilka på ett avgörande sätt skiljer sig från intelligent design. Rasmussen, Boff och Ruether införlivar naturvetenskapliga teorier i teologin för att

bland annat visa hur människan, naturen och Gud står i relation till varandra. För människans del kommer detta att innebära att hon är en del av naturen och att hon har att träda tillbaka från platsen som skapelsens krona.

De tre teologer som jag diskuterat i den här artikeln visar att det är möjligt att använda naturvetenskaplig teoribildning som en tillgång och inte som ett hot i arbetet med att på ett kritiskt och konstruktivt sätt reflektera kring kristen tro, så att den ger svar på de utmaningar som vi står inför idag.

¹³ Ruether, *Gaia & God*, 249–251.

Summary

Intelligent Design (ID) is an intellectual movement that has received much attention lately for giving an alternative to current scientific theories, especially the theory of evolution. ID claims that the universe and living creatures can best be explained by an intelligent cause and gives human beings a prominent place on Earth. The movement has, however, not received acceptance from the scientific community. ID has been criticized for pseudoscience and proposing a Christian creationism in secular terms. This paper argues that ID could also be criticized from a theological perspective. Three contemporary theologians, Larry Rasmussen, Leonardo Boff and Rosemary Radford Ruether, are presented as giving a better integration of theological doctrine and science and an interesting alternative in theological environmental ethics, thus giving powerful tools for handling the ecological crisis. Two areas are discussed. (i) The relation between theology and science. It is argued that Rasmussen, Boff and Ruether all construct an environmental theology and ethics where integration between science and the theological doctrines are an important task. (ii) The place of human beings in nature. Here, the theologians relate to ecological theory, which results in a critical and constructive approach to Christian theology. Even if Rasmussen's, Boff's and Ruether's theologies differ in important areas, for example what happens after death, they all agree in giving human beings a place in the eco-system equal to other living beings, and claiming an ethical awareness of a special responsibility for the future and survival of Earth.

